

Lukács Béla.

Lukács Béla.

Kedves szerkesztő úr, minek írjak én életrajzot Lukács Béláról, egy emberről, a kinek az életrajza amugy is mindenre rá van írva, a mi ez ország gazdasági életével valamelyes vonatkozásban van.

Lukács Béla miniszter volt, kereskedelmi miniszter, a ki egy óriássá növekedett tárczát örökölt Baross Gábortól, egy tárczát, a melynek ezer gondjait csak egy ember bírta ki, ezer zegét-zugát csak egy ember láthatta be — Lukács Béla.

Lukács Béla miniszter volt és ma még sem bukott miniszter.

*

Ez a distinctio érdemes egynehány szóra. A mi politikusaink, már a kiben megvan a kormányképesség minden eleme, földolgozzák magukat a piros bársonyszékben, ideig-óráig benne ülnek, erős kézzel elkörmányozzák ezt a mi magyar globusunkat, vagy oda adják magukat a sors kezébe, mely a maga szeszélyei szerint benne tartja, vagy leszédíti őket arról a piros bársony-székről. Azután — megbuknak. Szebben, kevésbé szépen, szenzációval vagy feltűnés nélkül, mindegy, de buknek. Megrokkannak. A bukással munkaképtelenné lesznek, — letörnek. Ezek a bukott államférfiak penzióba mennek. Ki egy nyugalmas méltóságba ül be, ki meg elmegy a politika porondjára tarokkozni, pikettirozni és intrikálni... nem is így... az intrika mondhatnám közös vonásuk a mi exminisztereinknek. Nem akarok neveket mondani, mert hiszen a társaságban a házi gazdát sérti, a ki nála levőket bántja meg, s én a „Hét” olvasói között minden magyar embert jelenlevőnek nézek; de mi tagadás benne, a mi államférfiainknál már az olyan minden magyar vérbe beleoltott daczosság, hogy úgy gondolkoznak, ha nekem nem ment, másnak se menjen. Azt, hogy az utóddal karöltve dolgozzon s hogy ne érezze maga magát skartba tettnek, lejárt politikusnak, hogy erőt érezzen magában arra, hogy ne

intrikáljon, de dolgozzék, arra nálunk mondhatnám csak egy élő példa van most: Lukács Béla.

Azért mondom, hogy ő nem bukott miniszter. Ő dolgozik ma is, csak úgy mint miniszter korában, a politikai sors őt nem örölte meg, mert az ő kormányzó kezére még szüksége van.

*

Dolgozik mondom, mert ő igazán dolgozik. Miniszter korában úgy csinálta a magyar ipart, hogy nem restelt a legutolsó emberrel is szóba állani, ha hasznára lehetett a közjónak. Egy prágai gyáros még ma is csodára beszéli, hogy mikor gyáralapítási tervvel megrakva az Angol-királynőbe érkezett, kora reggel béállit hozzá egy jó arcú, gömbölyű úr és felajánlja neki az állam támogatását. Az az úr Lukács Béla volt, a miniszter.

Most is, hogy kormánybiztosa a párisi kiállításnak, az ő ötezernél több kiállítójával, minddel személyesen érintkezik, úgy ismeri őket, annyi tapintattal tud velük bánni, hogy azok a jámbor iparosok már csak az ő kedvéért is kiállítanak. Kimerném mondani, hogy Lukács Béla szerencsés keze, szorgalma és tapintatossága nélkül nem is lehetett volna ezt a kiállítást — a kiállításoktól már úgy kimerült — iparossággal megcsinálni. És ime Fiuméből már indulnak a tárgyak, itt pedig éppen e héten mutatták be a kiállítási építményeket és interieuröket az építő művészek műtermében.

És a mint ez a héti bemutatón kitűnt, a kiállításnak ezzel a keretével, a melyet Bálint Zoltán és Jámbor Lajos, ez a két virágzó tehetségű, annyi esprit-vel megáldott építő-művészünk megalkotott, igazán nem kell restelkednünk a nemzetközi versenyben. Az építészek műve az első fix pont, a melyre támaszkodhatunk, ha a mi kiállításunk sikeréhez fűzött remények jogosultságát akarjuk mérlegelni. Mert az ember gyarló és a szép keret már sok gyöngé képet mentett meg; a díszes szerszámban a rosszab lovat is paripának nézi a sokaság, s azért ha mindenben nem is leszünk elsők Párisban, ez a keret, a melyhez Lukács Béla annyi művészi ösztönnel és hozzáértéssel adta meg az irányító elveket, már nem hagy elveszni bennünket abban

a nemzetközi küzdelemben, a mely a Szajna partján ki fog fejlődni.

*

Különben ennek a kiállításnak egy nagy szerencséje is van, melyről a légy is zümmög a bécsi utcán, a hol a kiállítás terveit fűzik. Nem akarom hangosan mondani, mert indiskreczió, de azért megmondom, mert igaz. Ez a szerencséje a kiállításnak Hegedüs Sándor.

Tudnak emberek olyan időkről beszélni, a mikor egy kereskedelmi miniszternek sehogy se fért a fejébe az a párisi kiállítás. Nem tudom, a kiállítás volt-e nagy, vagy a fej kicsiny; de a kettő sehogy sem vágott össze. Most megváltoztak az idők. Lukács és Hegedüs, két munkás-ember találkozott, együtt dolgoznak, szeretettel az ügy iránt, szorgalommal és — féltékenység nélkül.

*

Nem tudom, hogy sikerült-e jellemeznem Lukács Bélát.

Egyszer meglátogatta Lukácsot az ő önkénteskorai őrmestere. A miniszteriumban történt és a fogalmazói kar apraja elévődött az öreggel, hogy hát jól exercizirozott a a kegyelmes ur?

— Hát hogyne tekintetes urak — szólt az őrmester ur — jó katona volt, mindig megállta helyét.

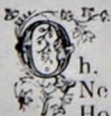
Igaza van annak a kiszolgált őrmesternek. Lukács Béla jól exercizirozott mint miniszter; jól exerciziroz mint kormánybiztos és jól fog exercizirozni!.. igen még fog exercizirozni.

(„A Hét“).

Ne sirj csalogány!

— Örményből. —

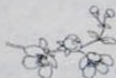
h. bercek kedves dalnoka
Ne sirj! ne kínozd magadat,
Hogy a zord ősznek vihara
Elhordta szép virágodat...

Ismét eljön a kikelet,
Bubánatod eloszlató,
Meggyógyítja a sebedet,
Neked újabb rozsát hozó! . . .

Hadd sirjon dalnok, a kinek
Hű társa — kincse — sirba szállt . . .
Feledni mindent ellehet,
De nem, — a kegyetlen halált! . . .

Ily dalnoknak nincs kikelet,
Kedélye végképp' elborul, —
Ő csak egyet szerethetett,
Új rózsá néki nem virul! . . .

Simay Gergely.

Ujév napja és ünnepségei a keleti ör.ményeknél.

— Gághánt. — Gálándár — Deréndász. —

A messze Keleten élő örmény véreink ősrégi, még a pogány korból fenmaradt szokások szerint ünneplik meg az egymást felváltó éveknek forduló napjait. Ezek a szokások eredeti tisztaságukban maradtak meg Örményországnak különösen ama vidékein, a melyek lakosságához még kevésbé férközött a mi kulturának mindent egyenlősítő iránya.

Kisázsia egyes részeiben, főleg Cappadociában ekként ünneplik az örmények az új-esztendőt:

Az előző estén (Sylvester estéjén) megrakják az asztalt gyümölcsökkel és tejből és mézből készült édes-ségekkel (ánus-ábur, gá'nábur, palté). Borit és pálinkát is tesznek az asztalra s apró fekete mazsolaszemeket hintenek a gyermekek fejére.

Már előzőleg vásárolnak a templomban annyi gyertyácskát, a hány tagja van a családnak. Aztán meggyújt-

ják ezeket a gyertyákat az asztal körül, még pedig oly módon, hogy mindenki előtt ott legyen a maga gyertyája. Majd a gyertyadarabokat megerősítik a kút szélén — ha ugyan van a ház udvarán kút — s ott aztán ismét meggyújtják azokat. Éjjel aztán a család valamelyik fiatal nőtagja — meny vagy leány — a háznál vagy az illető városrészben levő kúthoz megy s onnan egy rézedényben vizet hoz, hogy eláraszsa a házat, a mint mondani szokták, bőséggel.

Éjfél után ismeretlen kezek a kút gémjére süteményt tesznek, melyet az kap meg, a ki legkorábban kél fel új-év napján. Ezen a napon, melyet ma is ősrégi nevén „gághánt“-nak neveznek, korán reggel ismét süteményeket erősítenek a közkútak tetejére. Versenyre kelnek egymással ezekért a süteményekért, a melyeket aztán diadalmasan visznek haza, mint a bőség talizmánjait. Tiszteletben tartják ezeket a süteményeket; a februári Deréndász-ünnepély előestéjén magukkal viszik a templomba s megőrzik az egész éven át. A néphit azt tartja, hogy elmulik a fogfájása annak, a ki megeszi egy darabkáját az ily süteményeknek.

A pontusi örmény falvak lakóssága gálándár-nak nevezi s ekként ünnepli meg az új-év napját:

Az előző estén az asszonyok seprővel kitakarítják a ház tetőzetét, a szobák falait és padlózatát, aztán a seprüt messze eldobják a maguk telkéről abban a hitben, hogy ekként eltávolították a család köréből minden nemét a bajoknak. Aztán hétféle ételt készítenek, a melyekben erősen szerepel a körte és az alma. Eközben a család feje a templom udvarában levő olajfáról egy ágat vág, hogy abból gálándár-fát állítson.

Vacsora után tele rakják az asztalt mazsolával, dióval és egyéb gyümölcsökkel, a család feje pedig három marék mogyorót dob fel a szoba mennyezetére, ezeket a szavakat ismételve: P á r o v g á l á n d á r é l l á ! (Boldog legyen az új-esztendő!). Az asztalra is kiszór egy csomó mogyorót s figyelmezteti a jelenlevőket, hogy egyenek belőle, mert másnap senkinek sem szabad egy magyarót

sem megtörni (új-év napján a mogyorótörés szerencsétlenséget jelent).

Az asztal közepére nagy kenyeret helyeznek, a melyre egy narancsot erősítenek, aztán beleszurják az olajfa-ágot. Erről minden jelenlevő kap egy kis gallyat, a mely köré mogyorót és diót kell raknia, mintegy annak a reményének a jelzéseül, hogy az ő napja is fényeskedni fog mind haláláig s hogy a közös gyümölcsösben is jó termésük lesz a fának. A család legidősb tagja mindenkinek a számára kijelöl egy-egy almát s minden egyes almába lyukat fur egy pénzbarab segítségével, a melyet aztán elrejt az almák egyikében. Megőrzik az összes almákat egy edényben, melyet aztán másnap felnyitnak; s az, a kinek almájában találják a pénzdarabot, hozzávarja azt a tárczája fenekéhez abban a reményben, hogy a tárcza az egész új-esztendő alatt tele lesz.

Újév reggelén korán felkelnek, megmosakodnak, a nap felé fordulnak s háromszori térdhajtás közben keresztet vetnek magukra. Aztán igyekeznek vidáman és munkálkodással tölteni el a napot, hogy az egész esztendő is úgy teljék el. Mivel azt hiszik, hogy az előző éjjelen mély álomban volt az egész természet, hogy a fák és füvek, a tengerek, folyók és kutak mozdulatlanok valának, s hogy megvalósul minden óhaja annak, a ki újév napján először üdvözölte a világot ébredését: különösen az asszonyok és leányok korszóikkal jó korán a kuthoz sietnek s meg is ajándékozzák azt főtt kukoriczaszemekkel és égetett mogyoróval. Ilyféle újévi ajándékot adnak a templomnak, az éléskamrának és a pinczének is.

A család feje e közben elmegy a templomba, hogy megáldhassa a pappal a gálándár-fát, melyet aztán haza visz és megerősít a szoba felső gerendájában. Oda helyezik az egyes családtagok gallyait is. A házba való bemenés vagy távozás közben nagyon ügyelnek arra, hogy először a jobb lábukkal lépjenek. Első látogatónak pedig nem fogadnak újév reggelén mást, mint oly gyermeket, a kinek jó jelentőségét már az előző év bebizonyította. Ez a gyermek aztán egy csomó gyümölcsöt kap ajándéku.

Nem távoznak hazulról addig, míg az ökör-behajtás szertartása meg nem történt. A családfő bemegy az istállóba, egy széleslevelű fának, a lákhinak ágával ráüt a falakra, a jászolra és a marhákra; a legjobb ökrének a szarvaira két darab süteményt és ugyanannyi égő viaszgyertyát erősít, aztán kihajtja az állatot, gondosan ügyelvén reá, hogy jobb lábával lépje át először a küszöböt. Majd elvezeti az állatot a ház ajtajához. Ha jobb lábával lép be, ezt a bőségnek jelül tekintik s öröm fogja el az egész családot.

* * *

Farsang vége előtt, február $14\frac{1}{2}$ 6-án¹⁾ üli meg az örmény köznép Keleten a Deréndász ősrégi ünnepét. A gyermekek befutkossák az utcákat, ezt kiáltva: „Adjatok fát a Deréndász-nak!” Az ekként kapott fadarabokkal máglyát gyújtanak s az égő máglyán át kel ugraniok mindazoknak, a kik az előző évi Deréndász-ünnep óta megházasodtak. Mindenik férj karját nyújtja a feleségének, a ki erre az alkalomra telhetőleg kicsinosította magát, aztán tánczolnak a máglya körül a család többi tagjaival s jó barátaikkal és barátnéikkal, hogy — amint a közhit tartja — tűz legyen a gyermekeikben.

Némely vidékeken csak az asszonyok végzik a tánczot, a fiatal férfiak pedig a templomban meggyújtott gyertyát tartanak a kezeikben. A nézők tapsolnak s a „Kristosz phárác” kezdetű himnust éneklik. A bortermő vidékeken csakis száraz venyigékből rakják a máglyát s egy fiatal férj gyújtja meg a templomból hozott égő gyertyával. A máglya körül meghordozzák az utolsó évben született gyermekeket, a nézőket pedig kis süteményekkel és sorbettel kínálják meg. A templomokban is világítanak s minden örmény meggyújtja a maga gyertyáját a fő-oltár előtt függő lámpánál, aztán az égő gyertyával haza megy s a házbéli mécses is meggyújtja.

Más vidékeken meg a templom udvarán gyújtják meg a máglyát, sőt néhol magában a templomok belsejében.

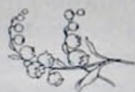
¹⁾ A Gergely-féle naptár szerint febr. 14-én és a Juliusi naptár szerint febr. 26-án.

A papok hymnusok éneklése közben körüljárják a máglyát, a mely szokás hajdan nagyon el volt terjedve.

Általánosan elterjedt vélemény a keleti örményeknél, hogy Világosító-Szt-Gergely adta meg a keresztény jellegét a régi pogány Deréndász-ünnepnek,¹⁾ melyet nem volt képes eltörölni; a mint hogy az ősrégi Vártávár-ünnepet is ő alakította át Ur színe-változásának ünnepévé. Örmény irók azt tartják, hogy a Deréndász azonos értelmű a „Diri hántesz“ kifejezéssel (ünnepé Dir-nek, a ki a régi örmény mythologia szerint az istenek írója volt).

M. A.

Ágáthángelosz, IV. századbéli örmény író.

(L. Kárekin Zárbanálean, Örmény irodalomtörténetének, Vencze, 1897. 3-ik kiadása 202—233. o.).

Világosító-Szt-Gergely apostolkodását méltó volt az utókor számára megörökíteni. Ez volt Dértád király óhaj-tása is, ki megbízta titkárát a római származású Ágáthángeloszt, hogy a nagy idők eseményeit írja le.

Ágáthángelosz könyvének első részét az előző történetírók műveinek tekintetbe vételével írta. Hászeál ár isz — mondja — hérámáni 'i mjedz árkhájen Dértádáh, gárkel indz 'i czernárguthene nésánákiud zsámánágákráczh zhájrenágánáczhn kordzsz khácsutheán — „Dértád nagy királynak parancsa érkezett hozzám elősorolni a nevezetes történetíróknak a hazai jeles tetteket illető adatait.“

Zenop Glag szintén említi Ágáthángeloszt és művét s azt mondja: „Ne csodálkozzatok, hogy a mit mondok, azt Ágáthángelosz nem említi, mert én előbb irtam, mint ő — Ágáthángelosz záit vocsh hise, zi jesz hárcsákuin kereczhi khán ézná.“

¹⁾ *ՏԼՐԳՆԱՍՍԱ* = *intransigens*, occursus Domini, sive Purificatio Beat. Virg. Mariae.

Phárbi Lázár történeti művének kezdetén dicső-
rőleg említi Ágáthángelosz művét, úgyszintén Chorenei
Mózes, János gáthughigosz, Girágosz történész, Mágisztrosz
Gergely és Sámuel pap is.

Ágáthángelosz két nyelven maradt ránk: örményül
és görögül. A görög szöveg kezdetén néhány oldallal bő-
vebb, mint az örmény, miből kiderül, hogy az örmény
mű hiányosan maradt ránk. Viszont a görög szöveg vilá-
gosan mutatja, hogy a mű örmény szövege volt az ere-
deti, s a görög mű csak az örménynek fordítása volt.

Ágáthángelosz műve három részre oszlik, az első rész
Világosító-Szt-Gergely hitvallását tárgyalja, továbbá Ripszima
és Kájána vértanúságát a kereszténységért, a második rész
„Szent-Gergelynek, az Isten emberének, tanításáról“ szól,
míg a harmadik „Örményország megtérését“ adja elő.

Dr. Patrubány Lukács.

Esengés.

Nem régen volt, egy szép örmény leány,
Szeretni tanult mint más akárhány.
Hisz a virágnak nyilni adatott,
Itt nem ismer a szív akaratot.
Hajolni kellett mégis parancsra,
S szólt az ifjúhoz remegő ajka.
— Felelj meg te rá híven, igazán,
Ha tied volt egy életen a lány,
Kinél szebbet a föld nem hordozott,
Kinek szerelme rád derűt hozott,
Mint nyári éj hozza a harmatot,
S éled a virág, — ha már lankadott.
— Ha int a perc és sírba szólni kell,
A képét mond, elviszed oda el?
S a siron túl, az örök élten át,
Csak őt fogod szeretni, azt a lányt,
A lelkedet ott sem adod nekem? . . .
Te drága ifjú, édes mindenem!

Sallak Róza.

A szultán megszökött sógora.

Páris, december 27.

A nap hősei Párisban ez időszerint Damad Mahmud basa, a szultán megszökött sógora és két fia. Párisnak közvéleménye leplezetlenül mellettük foglal állást. Mióta megtudták, hogy a szultán Munir bey nagykövete útján Mahmud kiadatását kérte, a fölháborodás olyan általánossá lett, hogy a kormány alighanem óvakodni fog a közvéleménynek ennyire egyhangú megnyilvánulása ellenében a szultán óhaját teljesíteni, vagy három vendégének a legcsekélyebbel is terhére lenni.

Tegnap már nyilvánosan is tárgyalták Damad Mahmud basa ügyét. Az „Emberi jogokat védő liga” tegnap tartotta évi közgyűlését a Grand orient de France-ban. Az egyik szónok, Quillard Pierre, védelmére kelt a basának.

Egy török polgár — úgymond — Franciaország földjén keres oltalmat császári sógora üldözése ellen. Nem tudjuk azonban, hogy Mahmud basa biztonságban van-e nálunk. Azt indítványozom tehát, hogy helyezzük a a nemes basát és két fiát ligánk védelme alá, hogy megóvjuk őket a felsőségnek esetleges alkalmatlankodásai ellen.

A közgyűlés frenetikus tetszéssel fogadta Quillard szavait s az elnöklő Trarieux kijelentette, hogy a liga meg fogja tudni óvni Franciaországban a menedékjogot s bizik a kormányban, hogy e jogot tiszteletben fogja tartani.

Mahmud basa ujabban is igen erősen támadta nyilatkozataiban a szultánt.

— Abdul Hamid — úgymond — úgy uralkodik, hogy szinte fölülmulja a bizanczi császárság korabeli abszolút kormányzatot. A legnagyobb egoista és zsarnok, a ki valaha trónon ült. Összeesküvőktől való örökös félelmében Konstantinápolyt egész kémhálózattal fonja be, a mi évente sok millióba kerül. S mégsem érzi magát biztonságban, bár minden nap más helyiségében alszik palotájának. Ez az ember se nem mohamedán, se nem kereszt-

tény, sem pedig nem zsidó, — mert a vallást semmibe sem veszi; gondja csak arra az egyre van, hogy pénzt, aranyot hajszoljon föl, a mivel kreaturáit hizlalja.

— Olyanfélé hír szállong fenség — mondá az ujság-író, mintha a szultán 50.000 frtot ajánlott volna föl önnek arra az esetre, ha visszatér.

Mahmud basa haragosan pattant föl a kérdésre:

— Lehetséges, hogy Munir bey kapott ilyen utasítást. De próbálja csak meg, hogy ilyesmit ajánljon nekem. Mahmud basát nem lehet pénzen megvásárolni, csak írja ki bátran lapjába ezt, uram! Én gazdag vagyok, millióim vannak — biztosságban. S a mit teszek és tenni fogok, ez a magam és fiaim becsületeért történik. Nem, nem térek vissza, hanem külföldön maradok, mint ezt már tegnap is megmondottam. S hogy mennyire szilárd ez az elhatározásom, mutatja az, hogy épen most irtam ezt a nyílt levelet a szultánhoz, a melyben megmondom az igazat és megszabom föltételeimet.

A basa egy csomó, sajátkezüleg teleirt papírlapra mutatott. Abdul Hamid szultánhoz intézett levelének fogalmazványa volt ez. Kéziratának legfontosabb részeiből el is mondott egyet-mást. Hét fontos vád foglaltatik ezekben:

1. A jelenlegi kormányforma Törökországban esztelen és minden összefüggés nélkül való. Sem török, sem európai törvényeken nem alapul és csak kinzásokat tartalmaz a birodalom lakósaíra nézve.

2. Igazában ez csak a tatár-mongol rabló és fosztogató hordáknak a rendszere, oly nép ellen alkalmazva, melyben kiváló hajlandóság van a civilizációra.

3. Az ország közigazgatása három osztályra van bízva: szellemileg és testileg megtört aggokra, a kik uraiknak vak eszközei; tudatlanokra, a kik semmiféle szolgálatra nem alkalmasak és csak favoritizmus útján szerezték állásukat; végül egyszerű banditákra, a kik lopás, rablás, gyilkosság, emberölés és árulás útján emelkednek.

4. Abdul Hamid önösségének ez a rendszer megfelel. A szultán, akárcsak XV. Lajos, egyedül önmagára gondol: utána az özönviz.

5. Nyolcz év óta ismételten szóltam felségednek e panaszokról, de csak az az eredményük volt, hogy mint veszedelmes embert figyeltek meg.

6. Stambulból visszavonultam Európába, mert lelkiismeretem nem engedte meg, hogy továbbra is csatlakozzam oly tettekhez, a melyek az emberiséget sértik és mert nem akarok büntársa lenni Törökország romlásában, a mely már küszöbön áll.

7. Eljárásommal politikai dolgot műveltem és semmi-féle animozitást nem érzek felséged iránt.

Ezek, — szólt Mahmud basa a továbbiakban, — az én fővádjaim a szultán ellen. Holnap elküldöm memorandumomat az Yldiz-kioszkba. Gondom lesz arra is, hogy az európai sajtó értesüljön levelemről. Remélem, így a török nép is megtudja.

SZAMOSÚJVÁR VÁROS

MONOGRAFIÁJA

Irta: **Szongott Kristóf.**

(Tizenhatodik folytatás.)

2. Fejezet. Megtéríti a hazai örményeket.

Az örmény volt a világon az első nemzet, mely a kereszténységet felvette. Krisztus mennybemenetele után Tádé és Barnabás apostolok hirdették Örményországban az üdvözítő tant. De később visszaestek a pogányságba. Azonban a IV. században Világosító-Szt-Gergely (Sanctus Gregorius Illuminator: Szurp-Krikor Luszávories) ismét megtérítette az egész nemzetet.

A hazai örmények ősei, kik a királyszékes Áni-ból veszik eredetüket, az elmenekülés után szakadtak el a róm. kath. egyháztól. Mikor bejöttek, az örmény szertartást követték, de nem-egyesültek voltak: itt Verzereskul Oxendius térítette meg nemzetfeleit.

A megtérést a következő szép szavakkal írja le Bárány Lukács:

1684-ben érkezett meg Rómából a nagy tudományú férfiú hitküldéri minőségben azon határozott szándékkal, hogy Moldova-Oláhországból kiköltözött övéit, kik az erdélyi részekben telepedtek meg, a kath. vallás hitelveivel megismertesse s őket megtérítvén a kath. egyház tagjaivá avassa fel. Működésének Minász Zilifdár Oghlu¹⁾ örmény schismaticus püspök szegült ellene, kinek vezetése alatt jöttek volt be eleink és a neki alárendelt papság — e hazába.

Oxendius a tiszta meggyőződés hangján, új hitelveket hirdetett, melyek a régiekkel ellenkeztek; új szokásokat, új intézményeket kívánt behozni, melyek övéi előtt ismeretlenek voltak. De ezek mereven ragaszkodtak régi szokásaikhoz és nem akarták azokat az újjakkal, melyeket — mint mondták — Oxendius Rómából hozott, felcserélni.

Minden egyes nemzet társadalmi és vallási viszonyainak átalakulási stadiumában megtaláljuk ezen, az ősi intézményekhez való ragaszkodást; azt is látjuk, hogy azok, kik az új intézmények terjesztésében fáradoznak, működésének jutalma többnyire a küzdelem, szenvedés és gyanúsítás. Így történt ez Oxendiussal is, kit övéi vallásháborítónak neveztek el és azt mondták róla, hogy az ország nyugalmát zavarja. Bevádolták az ország hatósági közegeinek és kérelmezték áldásos működésének betiltását. Ő azonban, mint valóságos apostol, nem kimélt fáradságot, nem rettent vissza a veszélyektől, melyek útját állották. Beszterczén, mint egy második István vértanút, megkövezték és kevés hija volt, hogy hitközetsége életébe nem került. De a fenyegető veszélyek nem lankasztották el, hanem még harcészebbé tették. Az ellene emelt vádakát méltósággal és erélylyel utasította vissza. Négy éven át fáradhatatlanul megszakítás nélkül hirdette övéi közt a kath. vallás hitelveit: oda ment, hová a kath. vallás legkonokabb ellenségei telepedtek le. Végre működésének teljes elismeréseül szolgált azon tény, hogy éppen azok, kik ezer meg

¹⁾ Zilifdár = Sziláhdár perzsa szó, jelentése: katona; oghlu török szó: fiú; Minász Zilifdár oghlu = Katonának fia Minász, Katonafi Minász (Mihály).

ezer akadályt gördítettett útja elébe és leginkább hivatva érezték magukat Oxendius ítélőbíráiul feltolni: Minász schismaticus püspök, ki a papsággal és a világi hatóság nagyobb részével Beszterczén telepedett volt meg s ki már 1649-ben az akkor Moldova-Oláhországban levő örmények püspöke volt — papsága egy részével békejobbot nyújtott és kifejezték előtte áttérési szándékukat. Minásznak e megtérése 1686-ban történt, mikor is Lembergbe ment és az ünnepélyes hitvallást Pallavicini bíbornok, XI. Incze pápa követe előtt letette.¹⁾

Püspökük példáját követték csakhamar a hivek is és a megtérés általános lett.²⁾ Minász azonban nem sokáig élte túl megtérését, mert még az ünnepélyes hitvallás le-tételének évében meghalt.

Hunánián Vártán lemergi örmény kath. érsek, — „ki bizonyos mérvben egyházi főhatóságot tulajdonított magának — mondja Bárány Lukács³⁾ — az Erdélyben letelepedett örmények felett azon jognál fogva, melylyel Melchisedek örmény partiarkha, az ő érseki elődét: Thorosovics Miklóst (lemergi érsek 1626—1681) felruházta,“ — a főpásztoruktól megfosztott hivek lelki szükségén úgy segített, hogy 1687. febr. 13-án Lembergben kelt kinevezési oklevéllel Verzereskul Oxendius hitküldéért általános helyettessé és

¹⁾ Hic ille est (Oxendius) Armenorum Apostolus, de quo non immerito dubitaveris: majoresne in popularium suorum conversione labores exantlarit, an calamitates sustinuerit? Enimvero ut Armenos ad imperium Romanae Ecclesiae revocaret Oxendius, nullus labor tam arduus, quem non appeteret, nullum tam anceps exstitit periculum, quod perhorresceret... Quadriennio pene integro strenuus in vinea Domini operarius solus messuit patientiae fructus, quorum uberem satis campum Minas Episcopus cum clero aperuit. Ut enim nihil de latis in cum censuris nihil de calumnia dicam, qua Regni passim et Religionis perturbator circumferebatur: Bisticii dum ageret, parum aberat, quin immani lapidum vi a suis obrutus alter pro Christo Stephanus occumberet. Verum laetiora brevi tristibus his succedere et divina miserante clementia spinae istae rosas germinarunt, dum apostolicis Oxendii laboribus pravum dedoctus schisma ex infensissimo Romanae Ecclesiae hoste gnavus propugnator evasit Minas. („Ortus et progressus...“ 65 lap).

²⁾ „Armenia“ II. évfolyam (1888. év) 67—69 lap.

³⁾ L. „Armenia“ 1888 évfolyam, 69 lap.

administratorrá tette addig, míg az apostoli szentszék által az elhalt helyébe más püspök nevezetnék ki; egyszersmind meghagyta neki, hogy az elhalt püspök mindennemű vagyonát gyűjtse össze és tartsa magánál további rendeletheig.¹⁾

A derék Verzereskult, ki most nagyobb „joghatalommal“ birt, áldásos működésében — úgyszólván — mi sem akadályozta: a térítés nagy munkáját rövid idő mulva teljesen befejezte. Ekkor a hazai örménység gyülekezete Mendrul Ilyés (Elias) főpapot nyolczad magával Lembergbe küldötte, hol Pallavicini-nek utóda Cantelmus bíbornok beleegyezésével, Humánián Vártán lemergi örmény érsek előtt az erdélyi részekben letelepedett összes örmények nevében a szentséges atyának örök hűséget esküdtek . . . és azt kérték, hogy XI. Incze pápa Verzereskul Oxendius tegy püspökjükké.²⁾

Róma azt a nagy szolgálatot, mit az apostoli lelkületű Verzereskul tett a róm. kath. egyháznak azzal, hogy több mint háromezer örmény családot (majdnem 30.000 lelket) térített meg, — püspökséggel jutalmazta meg: a legérdemesebbet, Verzereskul Oxendius tette az erdélyi örmények püspökévé.

¹⁾ Vartanus Hunánián . . . cupientes populo ritus nostri, status et sexus utriusque terrae Moldaviae et Valachiae, ad praesens stante hostilitate turcica, in Transilvania degenti, uti et tamquam jurisdictioni et Regimini nostro . . . subjecto, post obitum Domini Minas Vártábéd ejusdem loci Episcopi, recenter vita functi, providere; te in vicarium et administratorem generalem loci ejusdem (donec alius a S. Sede apostolica Episcopus constituatur) nostra Archiepiscopali et ordinaria auctoritate, creandum, instituendum et ordinandum esse duximus . . . Dantes et concedentes tibi plenariam facultatem . . . nec non defuncti Domini Minas Vártábéd substantiam, apud quascunque personas existentem recuperandi, repetendi. (Benkő, Transsilvania, II. köt. 563 lap).

²⁾ Eliam sacerdotem armenum cum octo aliis Leopolim ad nuntium apostolicum ablegarunt, ubi annuente Cardinale Cantelmo, Pallavicini successore coram Archiepiscopo Leopolitano Vártáno Humániáno totius armenae nationis Daciam incolentis nomine . . . perennem Romano Pontifici subjectionem jurejurando promiserunt. Litteras etiam ad Innocentium XI. . . exararunt, quibus ut armenis novello Ecclesiae germine, fidelium Pater bene precaretur, et Oxendium, de se quam optime meritum, episcopali honore insigniret, imis precibus exorarunt. (Illés András „Ortus et progressus . . .“ 66 l.).

1691. júl. 30-án szentelte fel Verzereskult Hunánián Vártán lembergi örmény kath. érsek — püspökké,¹⁾ ki székhelyét Beszterczére tette, mivel itt lakott első püspökünk: Zilifdár oghlu Minász is. Czime: aladai felszentelt örmény kath. püspök (Episcopus Aladensis. Alada helység Spanyolországban; innen nyerte nagynevű püspökünk czimét!).

3. Fejezet. Szamosújvár városát alapítja.

A beszterczei szászok irigy szemmel nézték a városokban letelepedett örményeknek gyarapodó vagyonát: azért minden kínálkozó alkalommal kellemetlenséget, rövidséget okoztak a „jövevények“-nek. Ismerte a belátó püspök, ki ott lakott hön szeretett hivei között, az elviselhetetlen helyzetet... és éppen azon fentartó eszmével foglalkozott, mely az országban szétszórta lakó örménységet egy-két helyre akarta letelepíteni, — midőn híret veszi, hogy a tatárok a radnai szoroshoz közelednek. Félre teszi tehát a nagyszerű eszmét: fegyvert ragad, sereget gyűjt és a barbárok elébe megy. Megakadályozza a pusztító martalócok betörését; de egy őrizetlen perczen a vitéz püspökvezér a török kezébe került. Lépes György erdélyi róm. kath. püspök 256 évvel azelőtt a törökkel vívott egyenlőtlen harczban Gyulafehérvár közelében elesett, a bátor Verzereskul ellenben nyomorult fogságba kerül. Három kinos, nélkülözésteljes esztendő él át Konstantinápolyban. Végre a karlóczai (Karlovicz, 1699. ján. 26.) békekötés adta vissza szabadságát.

Egyenesen Bécsbe ment a királyhoz; engedélyt kért arra, hogy az „örmény nemzet“ számára várost alapítson. Feltételeit írásba foglalva át is adta az udvari kancellárnak. Az eredeti magyar irat, mit a tekintélyes püspök maga kezével irt, szó szerint a következő:

¹⁾ *Օգովնորնս վարդապետն ցլննադրելցաւ եպիսկոպոսի վարդապետն Արքեպիսկոպոսն, 1691, ուլիսի 30*: Okszendiosz (Oxendius) vártábéd czérnát-réczháv jébiszsgobosz i Vártánen Árkhjébiszsgoboszen, 1691, uliszí 30 (Oxendius doctort püspökké szentelte [Hunánián] Vártán érsek, 1691 július 30-án. Stefánovics egykorú író kézirati évkönyvéből, mit a bécsi mechitharisták könyvtára őriz).

„Punktumok vagy conditiók, mellyek alatt az Örmény Nemzet felindittatott Erdélyországában megerősíteni.

1. Jól-lehet a Dicsőséges Érdemes Első Leopóld Császár 1696 Esztendőben ¹⁾ kis Asszony havának 20-ik napján ²⁾ lakó helyet akarván fündálni az Örmény Nemzetnek, egyet az igaz fiscalis Uri Jószágbol, tudniillik Görgény Szent Imrét, vagy Szamos ujj Várat esztendők alatt való árendán kegyesen elrendelte: De mivel hogy akkor az üdönek villongása miat meg nem erősíthette ő Felségének olly kegyes akaratyá és az üdök megváltoztak és a Nemzetség a familiákban megsokasodot; Azért ollyan familiának alkalmasobb helyhezteséséért aláztatosan könyörög a Nemzetség, hogy mind Szamos Ujváron, mind pedig Görgény Szent Imrén magát építhesse: melyben mint a megnevezet király várossába, melyet maga fundamentomából építend. A másodikban pedig mint mezővárosban a Városnak alája veti magát a világi hatalomban.

2. Mivel pedig a feljebb említett Dicsőséges Érdemes Felség esztendők alatt való árendának fizetése az ő kegyes akarattyát olly lakosokk megjelentette volna, mint altan a Nemzetnek alkalmasobb maradásáért: A Nemzet pedig annyi üdönek elfolyásában, csak nem elviselhetetlen bosszuságot érzet annak a tartománynak tiszteitől: Innen hogy a felyebb meg említett Urakk egyik vagy másik biradalmáért törvény szerint ne kényszerítenének alattok lenni, annak az tartománynak Igazgatoinak, csak a földet kíványa, erőtlen lévén mind a két helyen várat és mezővárost építeni magát meg tartoztattván minden földi mivelestől: Ugy pedig, hogy mind a városban, mind a mezővárosban a házakon kívül ben mind a két helyen építhessenek, kívül pedig jegeztessék mind a két hely mellet fundus, a hól majorokat, kertecskéket építhessen magának a Nemzetség: És mind a két helyen légyen legeltető és favágo helye közönséges az ott lakosokkal minden ellen-

---

¹⁾ 1684-ben jött Verzereskul első izben Erdélybe... és ime néhány év alatt mennyire elsajátította a magyar nyelvet: szebben ír, mint akárhány akkori magyar mágnás!

²⁾ I. Lipót intézkedése, mit (A) alatt mellékelt érdemes püspökünk iratához, nem került a kezembe.

mondás nélkül; Ezeket a város kedviért kiváltképpen el-
médben tartsad; ¹⁾ mimodon azokat, mint az említet Ghyerla
falu helyn, melly régenten Szamos Ujvár mellet vólt,
most pedig az ellenségeknek kiütések miat éppen eltöröl-
tetett: Az magok barmokat legeltetthessék az egész ott
levo birodalommal, mely régentén a meg mondatott Ghyerla
faluhoz tartozot: Csak a szánto földeket vévén-ki, mellyek
a Fiscus kezében vadnak, a mint vadnak, ugy meg ma-
radgyanak ennek utánna is. És légyen szabad nékiek a
meg nevezet helyyen a város szükségére malmot építeni.

3. Mivel pedig mind a város, mind a mezőváros uj-
jolog fundamentomából építeni kellessék: a közönséges és
örökös városi erdőkből, a honnan a fiscusnak építeni sza-
bad fát vágni, ugyan az szabad légyen nekik az magok
házoknak építésére.

4. Senkinek más akár melly nemzetségből, még a
bévet religiokból is szabad ne légyen ben a két helyyen
tulajdon házának lenni, sem az üsmeretlen, vagy kobarlo
és gyanuságban lévő örményeknek: hanem ha első eredeti
szerint valo tudománynyal a város előtt vagy a mezőváros
előtt a maga jó jámborságát meg próbálya, és ha a város-
tol vagy mezővárostol befogattattnak. Mivel pedig a közön-
séges jónak meg tartására minden helyyen megszokott né-
mellykor történni, hogy egy vagy más valamely külön
valo nyughatatlanság alá vettetsék, azért amaz ennek
mindenkor elibe tétessék. Innen a Nemzetség a közön-
ses joért ő Felségének és az ő Tartományának hasznáért,
és az ő hasonló Nemzete böcsületinek ígéretiért igen szük-
ségesnek itéli: hogy a Császári parancsolatol minden Örmény
familia, kiváltképpen kik régentén Moldovában lak-
tanak, most pedig elosztattva Erdélyben élnek mint jöve-
vények, kellessen kinekkinek az ő tetszése szerint vagy
királyvárossába, ²⁾ vagy a Görgényi mezővárosba öszve
gyülni: Sohult pedig másut ne, ha szintén valakinek tör-
ténik is valami nemű alkalmatlansága.

Oka, mert oda sok Örmények Tatárországból, Török-
szágból, Persisországból és a Törököknek más sok közel-

¹⁾ A kanczellárhoz szól.

²⁾ A királyváros alatt Szamosujvárt érti.

valo részeiből kereskedésnek okáért egybe gyűlnek igen nagy gyanóságban lévén, hogy ne a következő háboruságnak idején a kereskedésnek színe alatt kémek legyenek: és ne (a mint már afféléktől próbáltatott) a hamis pénzt eladgyák és más igaz utból kitéréseket cselekedgyenek és egyszersmind mondassanak abbol a familiából lenni, melyek a megemlített helyben lakoúl jöttek vala: melly igen nehezen esnék a Nemzetségnek. Ha pedig az Örményi familiák egybe gyűlnek a megnevezet helyben, könnyen azok az veszedelmesek megtalálatnak. Mert senki azok közül a familiák közül, kik otan egybe gyűltek, másuvá nem megyen egyik vagy másik helyből a maga bizonsága tétele nélkül: melyet senki aféle veszedelmes jövevény közül nem kap, és ha valakinek a Nemzetség bátorságnak bizonságot adand, meg is felel azért, ha pedig pompáson protestál, a mások cselekedet vétke, neki a Nemzetségnek ne tulajdonittassék. Melly egészen az erős és szorgalmatos vigyázásra hagyatík. Azért jobb lészen a közönséges jóért, hogy együtt lakjanak, mint mi familiánk, vagy pedig együtt veszedelmesen a Tartományban ide s tova koborolyanak.“

A király nemesak megkülönböztető szivességgel fogadta a vitéz püspököt, ki Radna vidékén oly jelentékeny szolgálatot tett az országnak és a ki a hazáért három hosszú, nyomorúságos esztendőt töltött a durva török piszkos börtönében, — hanem kérését is feltétlenül teljesítette: megengedte, hogy a szamosújvári vár közelében „királyi város“-t és Görgény-Szt-Imrén „mezőváros“-t épithessenek — az örmények.

Szépen összecsomagolta azokat a fölötte értékes püspöki ruhadarabokat, melyekkel Eleonora királyné ajándékozta meg, azután Erdélybe jött s rögtön hozzákezdett Szamosújvár város alapításához 1700-ban. Maga a püspök volt az első, ki ezen a területen házat épített.¹⁾

Mivel e munka első részében külön fejezetben szöloztam (L. 103 lap. 2. Fejezet. Ki vetette meg a városnak

¹⁾ Püspökünk háza, mely később templommá szenteltetett fel, a piaci nagy-templom udvarán. Novák Károly boltja mögött közvetlenül feküdt. L. e munka 113 lapján Verzereskulnak Besztercze város főbirájához intézett levelét.

alapját?), városunk alapításának körülményeiről, itt — magam igazolása végett — még csak két irót idézek.

Illés András püspökünknek tiszt- és kortársa „Ortus et progressus...” czimű művének 67. lapján ezeket mondja: „Sed en! praesul vigilantissimus vincetus pro Deo, pro Caesare, pro Religione in Turciam abducitur: ubi triennium integrum iis conflictatus miseriis, quas barbari christianis inferre solent, libertate denu donatus est. Laudavit Oxendii virtutem Imperator Leopoldus ac in Praesulem Deo, Caesari, Religioni fidelem, augustos contestaturus favores jus extruendae Armenopoleos in Transylvania petenti concessit. Probavit quoque digna tanto Caesare conjunx Eleonora, et episcopalibus ornatum indumentis Vienna dimisit. Exstant ea hodie dum Armenopoli, et luculentum Augustissimi in Oxendium, armenamque gentem favoris exhibent monumentum.”

Lukácsi Kristóf pedig munkájában („Historia Armenorum Transylvaniae“ 72 lap) így szól: „Praesul, a Turcis Transylvaniam concursantibus captus vincetusque in Turciam abducitur, unde post toleratas integro triennio captivitatis aerumnas, liberatus in praemium contestatae in Deum et Caesarem illibatae fidelitatis, a Leopoldo Magno jus condendae urbis Armenopolitanae obtinuit. Cujus aedificandae locum Oxendius ad Szamosújvárinum delegit, primusque ipse domum erexit, quae deinde in aedem consecrata, quoadusque moderna eodem in loco assurgeret Sactissimae Trinitatis Basilica, pio fidelium cetui, sacra ritu armeno obeunti inserviit.”

4. Fejezet. Verzereskul, az örmény szertartású püspök kormányozza az erdélyi róm. kath. egyházmegyét is.

Erdélyben a hatalom a protestansok kezébe kerül; azért Ilyés András erdélyi róm. kath. püspök, ki székét 1696. ján. 16.-án foglalta el, a következő év aug. elején kénytelen volt az országból kimenni. Ugyanis a tordai országgyűlés határozata folytán a főkormányshék 1697. júl. 30.-án ezt írta a róm. kath. püspöknek: „Kegyelmet ex officio nostro et commissione dominorum Statuum et

Ordinum — szeretettel követvén kérjük ez Hazánkból kimenni ne nehezteljen.“ (L. Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transilvaniensis 1844, Claudiopoli pag. XXIX).

Maga a számkivetésbe ment püspök kérte fel Verzereskult, hogy távollétében kormányozza az ő egyházmegyét is: „Nec ritu solum armenico, verum etiam latino ab exule Transylvanorum episcopo rogatus, antistitis religiosissimi munia plurimo cum animarum emolumento exercebat.“ (Ilyés András „Ortus et progressus.“ 67. lap). Kiűzik az országból Ilyés Andrást, — Verzereskult ellenben, példás életeért, apostoli lelkületeért, nagy tudományáért, jellemszilárdságáért nemcsak eltűrik — pedig ő is kath. püspök volt, — hanem a szeretet és tisztelet kiváló jeleivel halmozzák el.

Püspöki ténykedésének néhány emlékét Bárány Lukács után a következőkben sorolom fel: „A szamosújvári örm. kath. egyháznak van egy mozdítható oltárköve (altare portatile), mely általa consecráltatott. Hátirata ez: Altare hoc consecratum est a Rev. P. Oxendio V. Eppo Al. et Vic. Aplico, cui inclusae sunt reliquiae SS. M. M. . . . et . . . 1695, 2. 7bris. Ő szentelte pappá Czifra-Luszig Jakabot, ki 10 évig volt Gyergó-Szt-Miklós örmény kath. plebánosa.¹⁾ Ő nevezte 1708. júl. 20.-án erzsébetvárosi plebánossá Édélbej Jánost.“)

De nemcsak az örményeknél, hanem a róm. kath. híveknél is végzett püspöki functiokat²⁾: Oxendius consec-

¹⁾ Boesáncezi Verzár Auxentius által szenteltetett fel Czifra-Luszig Jakab úr, ki itt maradt, mint lelkész 10 éven át; meghalt itt Gyergyó-Szt-Miklóson, a pestis idejében 1719. szept. 6-án. (L. a gyergyó-szt-miklósi örmény kath. parochia történetét).

²⁾ Jonas hic Sebastenus instituta anno 1721. die 10 junii Elisabethopoli visitatione, statuit inter alia, ut loci parochus Joannes Edilbej a piae memoriae Armenorum Episcopo Oxendio anno 1708. die 20 julii in parochum nominatus duas tertias proventuum dictae Ecclesiae partes percipiat. (Lukácsi, Historia Armenorum, 79. lap).

³⁾ Pie defunctus Episcopus Armenorum Oxendius hic in Transilvania fuit missionarius apostolicus non solum armeno-

rálta a Ferenczrendi szerzetesek mikházi templomát,¹⁾ szentelt a Székelyföldön harangokat²⁾; de másutt is vitt véghez főpásztori ténykedéseket.³⁾ 1701. márcz. 26-án egy hosszú, szépen indokolt latin iratban érvénytelennek mond egy házasságot, mely róm. kath. házaspár között kötött. Az iraton levő kelet és aláírás ez: „Bistriczij, 26 Martij, Millesimo septingentisimo primo, propria manu subscriptione et sigillo munitum

(L. S.)

Oxendius Virzirescus
Eppus Aladiensis et ad Armenos
Romano-Catholicos p. Transyl.
Vicarius Apostolicus.“

5. *Fejezet. Tekintélye, befolyása.*

Alig volt akkortájt Erdélyben valakinek olyan nagy tekintélye, befolyása, mint Verzereskulnak: Kapi Gábor Jézus-társaságbeli atya, ki az erdélyi missziók főnöke volt, Kolozsvárt 1701. márcz. 14-én kelt és Kollonics bíbornok, esztergomi érsekhez (1695—1707) intézett felterjesztésében mondja, hogy a reá bizott oláh-unio ügyében tárgyalt az Erdélyben letelepedett egyesült örmények püspökével, ki az oláh nyelvben teljes jártassággal bírván,

---

rum, sed et catholicorum Romanorum. (Theodorovics Simon gyergyó-szent-miklósi örmény kath. plebánosnak 1735. okt. 23.-án kelt és B. Zorger György róm. kath. püspökhez (1729—1740) intézett felterjesztéséből).

¹⁾ Oxendius... plura oratoria erexit. Ecclesias catholico ritu consecravit, inter quas precipua numeratur nostra Ecclesia Mikháziensis. (Historia Domus seu Conventus Szamosujváriensis).

²⁾ Anno 1710, die 19 octobris Kisasszony megyebeli 3 harangot szentelt méltóságos örmény püspök Oxendius uram ő nagysága. Az nagyobb harangot szentelte Kisasszony tiszteletére, a középsőt Szent Jakab tiszteletére, az harmadikot a legkisebbet, a mely most a templom híján van — Sanctusra való — Szt-József tiszteletére, mely is noha most az templom híján van, mindazáltal az mádэфalvi puzta kápolnájé, melyet néhai Szentés András felesége vett volt. (Csikrákosi parochialis jegyzőkönyv).

³⁾ L. „Armenia“ 1888. év 103—104 lap.

azt állítja, hogy az Athanasius püspök által kiadott könyvben több tévelyt talált, mind a hit, mind az unio ellen.¹⁾

6. Fejezet. Fontos küldetése.

Mielőtt fölötte jelentékeny küldetéséről szólnék, lássuk mit mond e kor eseményeire nézve egy szakértő magyar történelemíró:

„1703. szept. 26-án már azt irhatta II. Rákóczi Ferencz XIV. Lajosnak, hogy hatalmába ejtette az országot egész a Dunáig. S mire „kinyílt a kikelet” kezében volt a Dunántúl nagy része is úgy, hogy a császáriak a Drávántúlra, Erdélyre és a várak egy részére szorítottak. Ekkor tette közzé „Recrudescunt vulnera inclytæ gentis Hungaræ, (fölrpedeznek a nemes magyar nemzet sebei) kezdetű világhírű kiáltványát, hogy igazolja ország-világ előtt támadását. — Az udvar a Recrudescunt kibocsátásával egyidejűleg kényszerítve látta magát arra, hogy Rákóczival, mint hadviselő féllal alkudozásokba ereszkedjék. Ez irányban ad meghatalmazást 1704. ján. 2-án a hazafias érzelmeinél, automon törekvéseinél fogva az ellentáborban is nagyrabecsült Széchenyi Pál kalocsai érseknek, ki Gyöngyösön értekezett a fejedelemmel. Az alkudozások nem vezettek eredményre.“ (Ballagi Aladár, Pallas-Lexicon, 14. kötet, 378—379 lap).

Egy más író a kalocsai érsekről ezeket mondja: „Széchenyi Pál nem kevésbé tünt ki hazafisága, mint vallásos buzgalma által. Birván a fejedelem és nemzet bizalmát, természetes közbenjáró gyanánt kínálkozott ama válságos időkben, midőn II. Rákóczi Ferencz felkelése az országot újra a polgárháború színhelyévé tette.

¹⁾ Sum hic locutus et ipse cum Domino Reverendissimo armenorum unitorum in Dacia episcopo multo satis de toto hoc negotio valachico; qui linguæ valachicæ peritus bene, ait repertos a se errores plures et contra fidem et unionem in libro alphabetico, quem D. Episcopus Athanasius edi curavit. (Nilles, Symbolæ, volumen I. pagina 163 Relatio ac votum Gabrielis Kapí S. I. Superioris missionum dacicarum).

Lipót király 1704. elején kérte fel őt, tenne kísérletet a felkelők kibékítésére. Az érsek késznek nyilatkozott eljárni e fontos megbízásban... Azonban lelkes igyekezetei nem vezettek eredményre.“ (Dézsi Lajos, Pallas-Lexicon, 15. kötet 488 lap).

Erdély Széchenyi Pálja — Verzereskul Oxendius. Erdély ugyan a „császáriak kezében“ volt, azonban a Székelyföld a Rákóczi pártjára állott. De mert „a belháború emészette ország hangulata mindinkább hajlott a megalkuvás felé“ (Ballagi Aladár) és „a királyi tekintély, mely ellen fölkeltek, maguknak a felkelőknek táborában sem halványult el végkép“ (Ballagi Aladár, Pallas-Lexicon, 15. kötet, 581 lap), — Lipót király Verzereskult, ki „birta nemcsak a fejedelem, de a nemzet bizalmát is“ — küldötte a felkelt Székelyföld kibékítésére. Rákóczi serege Ballagi Aladár szerint „félmeztelen“ volt (Pallas-Lexicon, 14. kötet 378—379 lap), Erdélyben pedig a királyi katonaság, mikor kapott, mikor nem kapott zsoldot; mert a nyomorúságos lakosságtól költsön vett pénzből nem igen tellett. „Adót pedig nehéz volt kivetni; nem lehetvén követelni, hogy a nép szolgáljon is, fizessen is.“ (Ballagi Aladár, Pallas-Lexicon, 14. köt. 378—379 lap); azért az ország érdekében járt el (Széchenyi szemei előtt Magyarország és Verzereskul előtt Erdély érdeke lebegett; akkor nem volt Erdély Magyarországgal egyesítve!) a két hazafias főpap, midőn ilyen nehéz körülmények között életük kockáztatásával elfogadták a merényes küldetést . . .

Cserei Mihály, Verzereskul küldetését így adja elő: „General Rabutin ¹⁾ megértvén a székelyek rebellioját, az örmény püspököt Mikes Mihályval, ki háromszéki főkapitány, de akkor Szebenben vala, kiküldi, hogy menjenek ki a székelységekre és csendesítsék meg a rebelliot. Egy néhány német kísérére vala őket. Mikor közel Brassóhoz érkeztenek vala, a háromszéki kuruczok Herman nevű szász faluban lévén, hirekkel esék Mikes jövetele, sok százan eleiben menének; a németek békében elszaladának

¹⁾ Ez volt Erdélyben akkor a katonai főkormányzó (gubernator).

Brassóban, — Mikes Mihály beteges lévén, elfogaték az örmény püspökkel együtt . . . Erdélyből kiviszik Rákóczihoz, ott csakhamar kuruczczá lön . . . Az örmény püspököt is eléggé kényszerítgeté Rákóczi, hogy az ő hűségére álljon, de rá nem veheté; sokáig raboskodtatá, utoljára elbocsátá, Bécsben felmene, onnan Erdélybe vissza.“ (Miklósvárszéki nagyajtai Cserei Mihály, Historiája 326—327 l.).

Az adott szó szentsége nem engedte meg, hogy Verzereskul kuruczczá legyen; de más részről hálátlanságot sem akart elkövetni avval az uralkodóval szemben, ki nem egy ízben éreztette jóindulatát a magukra hagyott és mindenkitől üldözött örményekkel . . . Azért alig adta elő a regulus-i jellem helyes okait, melyek miatt nem szegődhetik párthivei közé, Rákóczi nemcsak nem neheztelt többé reá, de sőt — nagy tudományáért, széles ismeretköreért, pártatlanságáért, buzgó apostolkodásáért — nagyrabecsülésének kiváló jeleivel halmozta el: papi teendőit akadálytalanul teljesíthette és Kassán szabadon járhatott-kelhetett . . .

7. Fejezet. Az örmények is kölcsönöznek a megszorult országnak — pénzt.

Az ország pénztára ismét kiürült; de mert a katonának zsoldot¹⁾ kellett adni, a főkormányzék az örményektől is vett kölcsönképen ötezer Rh. forintot. Erre Verzereskul, kinek kezéhez küldötték a felszólítást, így szólott hiveihez: „Hazánk szükségben van. És mivel a jó gyermek első sorban nem a maga, hanem anyja szükségét elégíti ki, segítetek ti is szükségében anyátokon: a hazán.“ Egy-pár nap alatt előteremtették a kért mennyiséget.

A kölcsön vett összegről a főkormányzék a következő kötelező iratot állította ki:

Kötelezvény 5 ezer frtról:

Mi erdélyi királyi főkormányzék ezennel elismerjük, hogy mivel a Magyarországon támadt felkelés zaja és a zavargások miatt Erdély is felháborodott, a nép nagy része

¹⁾ A zsold idegen szó; a német Sold és Soldat is a latin solvo (fizetek) szóból erednek.

pedig elfutott¹⁾ és így a mostani időben a néptől adót gyűjteni nem lehet, de a császár és király Ő Felségének legkegyelmesebb Urunknak katonasága sem nélkülözheti a zsoldot: azért valamint az Ő Felsége iránt tartozó szolgálat, úgy a nép java is elengedhetlenül követelték, hogy vagy (adó.) előlegről gondoskodjunk, vagy kölcsönt vegyünk fel. A két mód közül (a másodikat választottuk és) — kölcsön vettünk az Örmények Compániájától, tehát az egész- (örménység-) től 5000 azaz ötezer Rh. forintot. Bizottságunk pedig igéri, hogy ugyanezen hitelezőink ezt az összeget visszakapják, miről pecsét alatt a főkormányzók szokott aláírásaival ezennel biztosíthatjuk is őket.

Kelt Gyulafehérvárott, az erdélyi királyi főkormányzók 1703. szept. 6.-án (tartott üléséből):

Bánffi György gróf,	Bethlen Miklós gróf,
Apor István gróf,	(P. h.) Haller István gróf,
Kerestesi Sámuel,	Hortereki Szász János.

A kötelezvény eredeti latin szövege szó szerint így hangzik:

Nos Regium Transilv. Gubernium recognoscimus per praesentes, quod, quoniam Rebellionis²⁾ in Hungar. ortae strepitu, et confusionibus, turbata etiam Transilvania, et magna pars plebis in fuga. acta est: et sic modernum tempus collectionem Contributionum a plebe non admittit: Interim Militia Suae Caes. Regiaeque Mttis D. Dni Nostri Clemmi suis stipendiis carere non potest: ideo tam servitio Suae Mttis, quam salute populi indispensabiliter sic postulante, meditati sumus de aliqua anticipatione et muturione facienda. Duos inter mutuo accepimus a Compagnia Armenor. in universu. fl. R. 5000: id est Qinqve milla: de qua Summa per Comissariatu. Nostrum eosdem Creditores plene contentandos promittimus et assecuramus per praesentes, sub sigillo, et subscriptionibus Gubernij solitis.

¹⁾ Az örmények közül is sokan vissza mentek Moldva-Olahországba és ott is maradtak állandóan.

²⁾ Ez a Rákóczi Ferencz fölkelése (1703—1711).

Datum Albae Iuliae, ex regio Trans. Gubernio, die 6 7bris 1703.

C. G. Banffi,
C. Stephanus Apor,
Samuel Kerestesi,

C. Nic. Bethlen,
C. Stephanus Haller,
I. Sachs, ab Horterek.

Mikor — évek mulva — az örménység pénzét vissza kérte, a kormányzékától azt a semmitmondó választ nyerte, hogy csak „akkor kapjuk vissza pénzünket, mikor rajtunk lesz a sor.“ „Resolutio, nomine Suae Majestatis, ex Cancellaria Aulico Transylvanica, haec data est ratione solvendi huius debiti: Per Nationem Armenam anticipator. fl. Rh. 5 million., rebus externis — velut in supplici libello continentur — stantibus, contentionem et satisfactionem impendenda. esse: et quidem inter alios Anticipantes eo loco et ordine¹⁾, quo anticipationem hance praestiterunt“).

Még nem kaptuk meg pénzünket; azért derék püspökünk a következő levelet intézte az ország kormányzójához:

„Excellentissime Dne! Cum nuper porrecto Suae Mtti August. Supplici libello, de impetranda solutione summae 5 millio, fl. Rh. per nationem Armenam Regio Transylvaniae Gubernio anticipative mutuo praestita (uti in dorso hujus) Revolutio desuper tam inefficax ab Inclyta Aulico Transylvanica Cancellaria extradata sit nomine Suae Mttis (uti in huius eodem dorso), ut vel nunquam, vel saltem post plurimos annos, vix rehabenda sit illa summa: semper enim Natio Armena relegabitur ad collationem futuram ratione loci, et ordinis alior. anticipantiu., quod nunquam: Interim Natio quolibet anno solvit, et in posterum solvere tenebitur interesse annuatim fl. R. 5000. Obligatoria vero Regii Transylv. Gubernij sonat, ut Natio contendetur ex prima Regni contributionum summa: utpote quae nec palmum terrae in illo Regno possidet: Regni

¹⁾ Az „inter alios Anticipantes“ azt mutatja, hogy az ország másoktól is vett fel pénzt kölcsön. És az „eo loco et ordina“ szavak tehát azt jelentik, hogy azok, kik előbb kölcsönöztek, hamarabb kapják meg pénzüket.

vero filii, cum anticiparint et ipsi; pro suis subditis, terris districtibusque anticiparunt; ideoque si exspectare debebunt, commodo suo, ac suorum expertabunt: Idcirco.

Humilime insto, quatenus Excella Va, innata sibi prudenti dexteritate, et auctoritate ita disponere dignetur: ut, si sola sine interesse requisito per supplicem Libellum, capitalis summa exsolvi debeat, exsolvatur quotitius juxta obligatorium: vel maxime cum haec summa pro erigendis scholis in nova civitate Carolina¹⁾ sit a Natione applicata. Deus erit remunerator.

Vtrae Excell.

humill. et oblig. in Xto servus
Eppus Armenor.
p. Transylv.

Kisebb közlemények.

Új-évi üdvözet. Midőn viszonzó szívvél hálás köszönetet mondunk mélyen tisztelt olvasóink közül mindazoknak, kik az új-év alkalmából üdvözlő sorokkal keresték fel a szerkesztőt, — elmulaszthatlan kötelességnek tekintjük említést tenni, azon megbecsülhetlen új-évi üdvözléről, melylyel a nagynevű, dicső magyar tábornok: Czetz János úr Ő Nagyméltósága megtisztelte lapunk szerkesztőjét. A levelet decz. 5-én tette postára és ide ján. 7-én érkezett. Adjon Isten a vitéz tábornok úrnak egészséget, hogy a nyáron meglátogathasson minket!

Az orientalisták kongresszusa. Mult év okt. 4-én nyílt meg Rómában az orientalisták kongresszusa. Az „iráni nyelvek“ osztálya az örmény ajkú kultuszminiszteri államtitkárt: Jézeáncz Gárábédet választotta elnökévé, kit Oroszország küldött, hogy részt vegyen a kongresszus munkálkodásaiban. Egyik nyilvános ülésben, melyben a különböző államok képviselői is szóltak, maga Jézeáncz is tartott előadást; tárgyának czime: Nagy Péter és a Kaukázus. Ugyanezen a kongresszuson Persiát, a római perzsa követ: az örmény Melkhon chán — képviselte.

Egy hivatásos örmény szerkesztő. A váni mészárlás után (mondja egy váni levél) sok vászpurágáni ember — városi ügy mint falúsi — hagyta el kedves hazáját és elment a Kaukázus örménylakta vidékeire, hogy ott csendes, békés életet éljen . . .

¹⁾ Mivel az új város mellett elterülő vár „Szamosújvár“ nevet viselt, a püspök az önalapította várost „Új-Károlyváros“-nak nevezte: ebben akart a kölcsön adott ötezer frttal iskolát állítani.

Én is akkor mentem első ízben Orosz-Örményországba. Legfőbb vágyamat az képezte, hogy lássam Erivánt, azután Eesmiádzint és Tifliszt. Gyermekkorunk óta édes képesok kötnék össze minket ezen földdel. Áboveáncz, Nalbánteáncz, Árdzruni, Ráffi, Khámár-Khátiba nevei vonzottak minket azon földhez, hol e kiváló emberek laktak... Új nap, új élet, új érzések. Barátaim egyike, ki már ismerte ezt az országot, Tifliszben úgy nyilatkozott előttem, hogy megismertet Kulámireáncz ez al, ki ebben az időben Tifliszben tartzkodott. Az „Áraksz“ irodalmi-művészeti képes-folyóirat szerkesztője: Kulámireáncz Simon Erivánban 1899. okt. 12-én halt meg. Boldogult Kulámireáncz István eriváni kereskedőnek volt fia; született 1857-ben. A progymnasiumot szülővárosában tanulta, azután Tiflisben reáliskolát végzett; 1879-ben Szt-Pétervárra ment, hol az egyetem nyelvészeti karának hallgatói közé iratkozott. Megismerkedett az orosz irodalommal is; 1887-ig a „Novoszdi“ című lapnak állandó munkátársa volt. Az alatt állandóan azzal az eszmével foglalkozott, hogy örmény lapot vagy folyóiratot indít. De hiányzott hozzá az anyagi eszköz; ezért segélyért a gazdag Szánászárián M. irodalompartoló örményhez fordult. Szánászárián adott segélyt és megjelent az „Áraksz“ első vaskos kötete. Azután folytatta az „Áraksz“ kiadását, míg betegsége ágyhoz nem szegzte. Betegsége alatt többször mondogatta: „Fiam meghal!“ A fia alatt becses folyóiratát értette. Miután az orvosok által ajánlott fürdő sem használt, 20 évi távollét után visszament Erivánba. Itt még három hetet élt: öreg anyja és fivére karjai közt lehelte ki nemes lelkét. — Boldogult után gazdag könyvtár, ritka könyvek és értékes clichék maradtak. Szándéka volt kedvelt folyóiratán kívül történelem-földrajzi munkákat is kiadni; ebből a sorozatból „Cilicia“ című képes munkája már megjelent. „Eesmiádzin“ című nagy képes munkájának szövege már készen állott, a clichék is készülő félben, . . midőn a halál kiragadta kezéből — a tollat.

Kétezeröttszáz éves jubileum. Marseille város a mult 1899. okt. 23-án fejezte be 2500 éves fennállásának örömnünnepét. És mivel e városban örmények is lagnak (itt szerkeszti Portukálián örmény nyelven az „Armenia“-t, mely megkülönböztetileg a magyar nyelven szerkesztett szamosújvári „Armenia“-tól, marseillei „Armenia“-nak nevezetik), a befejező ünnepély egyik részletéről mi is teszünk említést. — Azt tartja a hagyomány, hogy fokis-i (Görögország) görög gyarmatosok hajóikkal 601 Kr. e. az nap érkeztek meg ide (Marseille), midőn a ligurok Nann nevű fejedelmének Zsiphisz nevű leánya tartotta jegyváltását. A fokisiaiakat is — mint vendégeket — meghívták. Abban az időben az volt a szokás, hogy az a férfi jegyezte el a leányt, kinek a leány poharát nyújtotta. A leány a vendég gyarmatosok főnökének: Protisnak adta poharát. A ligurok fejedelme, országából földet adott Protisnak és utitársainak, kik itt várost alapítottak, és azt Massalia vagy Marsiliá-nak nevezték (Marsiliából lett a Marseille). Ezen a vidéken

ezek a görögök, görög műveltséget terjesztettek. — Marseille városa tehát a mondott ünnepélyt úgy fejezte be, hogy előképekben bemutatla a fokisi gyarmatosok jövetelét és — Zsiphthis jegyváltását.

Irodalom és művészet.

„Keleti Szemle“ czímmel új magyar tudományos szaklapot ad ki a keleti népekről, a budapesti „Magyar Néprajzi Társaság“ kebelében közelebből megalakult „Keleti Társaság“; mely gróf Zichy Jenő és Vámbéry Ármin elnöklete alatt, a keletisme (orientalisztika), magyar nyelven leendő művelésére állott össze. Minthogy a mi lapunk eszmekörét szintén a keletisme egyik nevezetes ága: az armenisztika foglalja el, — ennél fogva a „Keleti Szemlé“-ben némileg mi velünk azonos célra törekvő szellemi üggyársat fogunk találni.

A „L'indicateur Amiénois“ egyik cikke. Ezen lapban Victor Peuvrel, ki a „Sous-Officier“ czimű lapnak egyik szerkesztője, — mult év okt. 15-én kiadott számában „Franciaország és Örményország“ cim alatt az örményekről igen rekonszenves, derék cikket irt. E cikkben előbb az örmények nyomorgattatásáról szól, azután felszólítja a francia nemzetet, hogy szabadítsa fel Kelet ezen régi keresztény, de sokat szenvedett nemzetét nyomorult, kirabolt helyzetéből. Együttal megemlékezik a Párisban lakó örmény Luszcincán hercegről is, ki Európával megismertette az örmény nemzet állapotát.

Örmény színművész. Fászuleádsán, a hírneves színgazgató, ki a mult évben örmény színtársulatával Bulgáriában működött, megrongált egészségének helyreállítása végett az ősszel Párisba ment; itt dr. Khemhádeán és dr. Kholeleán örmény orvosok kezelték: egészségi állapota javulni kezdett, Fászuleádséan a telet — lelkiismeretes orvosi tanácsára — Egyptom enyhe égalja alatt tölti. Tavasszal visszatér Párisba; mert szándéka az idei párisi világkiállítás keleti osztályában társulatával örmény előadásokat tartani.

Közgazdasági élet.

A kordován-ipar, mit örmények is gyárilag állítottak elő, sajnálatos megszűnéséről is megemlékezik Bartha Miklós, orsz. képviselő, az „Ellenzék“ főszerkesztője „Hol a magyar kereskedelem“ czimű cikkében. „Gyermekkoromban — mondja a cikkíró — a szép fényes, fodros kordován bőripara igen fejlett és virágzó volt Kapós kereskedelmi cikket képezett Konsztantinápolyig. Ma talán irmagul sem készít senki kordovánt. Egye-

nesen a kereskedelemtől függött, hogy ezt a szép és jövedelmező iparágat a maga szárnyaira vegye, fejlessze, izmosítsa, gyarapítsa, de melyik bőrület gondolt ilyesmire? Ellenkezőleg. A közlekedés fejlődését nem arra használták, hogy széthordják a világba ezt a tetszetős árut, hanem arra, hogy idegent hozzanak be nagy tömegben, s agyonnyomják vele a magunkét. Alaposan sikerült!..

Mi újság az örmény világban?

Perzsiái örmények. A Hovszephián Ághávil által alapított „Máriamián” nevű leányiskolát Rásd helységben a napokban szentelték fel. Az ünnepély énekekkel kezdődött („Bozse ezári chérániá”; Isten óvd meg a ezárt). Az orosz konzul, ki szintén jelen volt, orosz nyelven üdvözölte az iskolát, köszönetet mondott Hovszephiánnak jótéteményeért és azon óhajlásának adott kifejezést, hogy virágozzék az új tanoda. A perzsák közül ott volt a kormányzó titkárával együtt és több hivatalnok. Most előbb néhány perzsa dalt zengettek el, azután a rendező bizottság egyik tagja perzsa nyelven beszédet tartott a női nevelés fontosságáról. A szép ünnepélyt a rásdi-i leányok zárták be, kik egy gyönyörű — általok készített párnán ezüstkoszorút nyújtottak át — Hovszephiánnak.

A párisi örmény egyházközség új papja. A Párisban lakó örmények papja: Biroaián Szukhias — ki Manchesterből jött Párisba — megvált állásától; helyébe Khibárián VÉRÁMSÁBUHT választották. Ez Sábín-Karáhiszárban született, de bizonyos idő óta Konstantinápolyban (Kádékiugh) papskodott. Khibáriánt Kádékiughban a hívek szerették; reméljük, hogy megnyeri a párisi örmények rokonszenvét is.

Az örmény nem-egyesült patriarkha a napokban lépéseket tett a portánál a végre, hogy a kis-ázsiai vilájetek inséges örmény lakosságának vége felé járó három éves korona-adó mentességét meghosszabbítsák.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
